

ÖTVEN ÉVE

Egy maréknyi dollárért

Elek Lenke

Mit meg nem tettünk volna? És mennyi mindent megtettünk... Igaz, vágyálmokra költöttük: non iron ingre, orkán kabátra, kvarcórára, Beatles lemezre. Kockáztattunk ezekért a mára oly semmiségnek tűnő dolgokért, mert másképp nem kaphattuk volna meg azokat.

forrás: Fortepan

Ebből aztán egy különleges népi vetélkedő, a „hova dugjuk a dollárt?” nőtte ki magát. Amikor hajdanán először mentünk munkahelyi tapasztalatcserére – többen, kollégák – Bécsbe vonattal, elszabadultak az ötletek és az indulatok.

Ajtóba, kenyérbe, szalámiba, gombba

A legszemlemezesebb az volt, hogy amikor jön a vámos és kinyitja a széthúzható ajtajú fülke ajtaját, saját maga dugja el a dollárt, ugyanis az ajtó aljába ragasztott borítékban lapult a pénz, amit így nem láthatott már senki. De legendák szólnak egy rendszeresen csencselő nőről, aki az akkor oly divatos teddybear kabát behúzott gombjaiba varrta bele a Doxa órákat – ezek akkor dollárral felérő kincsek voltak. Igaz, semmivel sem mutatták pontosabban az időt a szovjet karóráknál, de nyugati, sőt, svájci gyártmányúak, ami akkortájt varázserejű szó.

Mi annak idején egy szőlővel teli kecses doboz alsó rétegébe rejtettük a zöldhasút: én angyali arccal kínáltam a vámost szőlővel, míg kollégái átcutatták a kocsi.

A szalámikba, kolbászokba dugott, kenyerekbe süített pénz szinte elcsépezt trükközés, hamar fel is fedezték, akárcsak a ruhába vagy sapkába varrat, cipősarokba rejtettet.

Érdekes módon, a franknak, a márkának vagy mondjuk, a svéd koronának soha nem lett ekkora ázsiója: a dollár a kapitalizmus fenyegető, nagymértékben félt jelképe volt, kikezdehetetlen tekintéllyel.

A mai fiataloknak már meg kell magyarázni a dollárkeret fogalmát. Az állam a legfontosabb dolgokra – bizonyos gyógyszerekre, gépalkatrészekre – költötte a konvertibilis devizát. Legalábbis, ez volt a megideologizált gazdasági háttér. Ami maradt, az kellett mondjuk színházi jogdíjakra, különleges hangszerekre vagy a hivatalos utazások költségeire. Nyugati kocsikra aligha: furcsán nézett volna ki, ha a pártállami vezetők nem szovjet vagy cseh gyártású autókban furikáztatják magukat. A dollárkeret ekkor maga is csinálmány, ahogyan a fogyasztási cikkek árai is kitálatott összegek, és nincs sok közül a valódi költségekhez, inkább az állami aranyalap nagyságához, meg a központi tartalék kül-

honi deviza mértékéhez. Az, hogy egy kiló kenyér 3 forint 60 fillér, évtizedekig politikai ügy volt, nem pedig haszonnal – mi is az? – kalkulált ár.

Keret, narancs, számla

A három évenkénti Nyugatra utazás engedélyezése és a 70 dollárnyi keret már az enyhülés korszakát jelezte: először is azért nem engedték sokáig külföldre utazni az embereket, hátha „kint” maradnak. (Persze később is kint maradtak.) Aztán pedig miért is költsék oly haszontalanságokra az állami dollárkeretet, mint a legújabb francia kozmetikum vagy netán déligyümölcs? Ez utóbbival meg kellett várni a karácsonyt – ettől az „ajándékélmélettől” e gyümölcsféle ázsiója még inkább megnőtt. Így adódhatott, hogy mindig télen vásároltunk banánt vagy narancsot, ami aztán furcsa módon szinte összeszűnt a magyar karácsonyi menüvel.

1956 előtt az állampolgárok hivatalosan egyáltalán nem rendelkeztek külföldi fizetőeszközzel, és a diplomaták sem vehettek nyugati valutáért árucikkeket. Ha valakinek nagyvonalú nyugati rokona volt, aki otthon maradt szeretteit meg akarta lepni valamivel, devizát fizetett be az úgynevezett IBUSZ Külföldi Kereskedelmi Akció nevű számlára, majd kiválasztotta a cég katalógusaiban szereplő egységcsomagokat, amelyeket a megajándékozottnak kipoztáztak, vagy személyesen vette át őket.

Nem kellett tíz évet várni, mire egy 1965-ös belkereskedelmi minisztériumi rendelet alapján megjelentek a dollárboltok. Ezekben csak útlevelel lehetett vásárolni, illetve később annak lett joga hozzá, aki külföldi hivatalos kiküldetése során megtakarított pénzt – a napidíját – helyezte el egy számlán. A dollárboltoknak az volt a céljuk, hogy a megtakarítást itthon költse el a magyar, ne külföldön, és hogy a külföldi turista is be tudja szerezni nálunk, amire éppen szüksége van.

Akik itt eladóként dolgoztak, különleges kiképzésben részesültek, nyelveket kellett beszélniük, csinosan felöltözve, kedves stílusban eladniuk, szépen csomagolniuk. Ez ugyanis nem volt jellemző minden akkori üzletre. (Igaz, ma sem az.)

Ez a bolt nem olyan

A Csemege Kereskedelmi Vállalat által üzemeltetett dollárboltok mintha szánt szándékkal bosszantották volna az embereket: képzeljünk el egy olyan kirakatot, ahol kapható már a moncsicsi vagy a Lego, vagy valami csicsás külsejű külföldi csoki, de a mi gyerekünk csak az üvegen

forrás: Fortepan

keresztül ácsingózhat utána. Végső soron meg lehetett kérni egy külföldi turistát, hogy menjen be velünk és vegye meg a nála lévő útlevelel az árut, aminek ellenértékét mi majd az utcán odaadjuk neki, bár ez rizikós ügyletnek tűnt.

Az Arany János utcai boltban magam is vásároltam, mint külföldi tudósítónak alkalmam nyílt megtakarítani egy csekély összeget. Külföldi italok, apróbb játékok, csemegék kellették itt magukat, – manapság ilyen egy vidéki szövetkezeti kisáruház kínálata – de csak az mehetett be, akinek igazolása volt számlája létezéséről.

A jobb szállodákban is sok helyütt nyíltak dollárboltok, ha valaki nagyon elszánt volt, ott is megszerezhetette a hón áhított külföldi árut. Mai napig előttem van, amikor egy kedves ismerősöm meglepett egy akkor nálunk még nem kapható divatos itallal, a Gyöngyösön (!) vásárolt piña coladával... A dollárboltok nemcsak Magyarországon léteztek: a 90-es években, Moszkvában még működtek ilyen üzletek, ami akkor már anakronizmusnak számított.

A szállodák egyébként is a stratégiailag fontos, de megbízhatatlan helyek közé tartoztak, hiszen itt külföldiek laktak, akiknek külhoni pénz lapult a zsebükben. Nem véletlenül dolgozott olyan sok beépített ember a hotelekben és a nagyobb éttermekben. (Erről szól épp mostanában a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum kiváló időszaki kiállítása.)

A pénz, aminek varázsereje volt

A dollárnak mindig volt valami varázsereje a magyarok számára: a két világháború között is, amikor mindenki annyit utazhatott, amennyit akart, a szándék meg-

valósítása pedig csak a pénztől függött. De a dollárpapák, a tengerentúli siker, a karrier – mindez örök irigykedést váltott ki. Ez volt azt a korszak, amikor minden amerikaiáról és amerikai magyarról azt hitték Magyarországon, hogy dúsgazdag.

Aztán jönnek olyan évek, amikor ez a pénz szörnyű bűnököt, netán kémkedést sejtető szimbólum és provokációs eszköz lesz: több, az ötvenes éveket ábrázoló magyar filmben előbukkan az a motívum, hogy az ÁVH-s tiszt elveszít egy tízdollárost – illetve ellopják tőle egy óvatlan pillanatban –, és nem tud vele elszámolni, de le sem tudja csukatni miatta a kiszemelt áldozatot. Ezáltal maga kerül lehetetlen helyzetbe, és félelmében szinte könyörögni kezd, hogy adják elő a „bűnjelet”.

Annak ellenére, hogy a dollár birtoklása évtizedekig főbenjáró bűnnek számított, mégis mindenkinek volt egy kis dugi pénze, valahogy mégis hozzájutott, azaz feketén vette. Nem is Magyarországról lenne szó, ha ez nem volna természetes. Elsősorban a külföldre gyakran hivatalosan utazó sportolóktól, művészekről vagy üzletemberek-től lehetett megszerezni konvertibilis valutát.

A csempészség is nagyban zajlott, ami elsősorban nyugati – konvertibilis valutáért vett – áruk illegális kereskedelmét takarta, maga a csempészség pedig, mint büntetőjogi alapfogalom, illetve annak értékhatára, szinte évről évre változott, a gazdasági viszonyok alakulása tükrében. Ahogy *Moldova* idézi fel H. Kovács történeteit:

„Az egyik vámőrnek feltűnt a motor szokatlan zúgása. Felnyitotta a motorház tetjét, kiderült, hogy a motorház mellé egy kis gázkazán volt beépítve. A reflektorokat kvarclámpákkal cserélték ki, a pótkerék gu-

miabroncsait Hennessy konyakkal töltötték meg, ezek után már senki nem csodálkozott, hogy a királyvizes próba megállapította a rendszámotabláról, hogy színaranyból készült. A személyes motozásnál is rengeteg csempészáru került elő, tábori sátorra vagy habverővé alakítható japán fényképezőgépek, legújabb, pepita árnyalatú rúzsok, non iron gyűrtelenített sérvkötők, és annyi schilling, hogy az Osztrák Nemzeti Bank hét napig szüneteltetett minden kifizetést, pénzkészleteinek teljes kimerülése miatt”

Igen, a vicc az, hogy olykor ennyire hasznos dolgok és világi hívságok miatt zajlott az egész hajcihő.

Pár lépés a határ

Laczó László, a hajdani repülőtéri vámparancsnok szerint mindenki tudta, hogy a 70 dollárból, ami a háromévenként engedélyezett nyugati utakra engedélyezve volt, épp csak városnézésre futja. A kisebb stíliket felfedezve elnézőek voltak a vámosok – ha valaki 10 magnókazetta helyett 15-öt hozott be, az bocsánatos bűn volt. De ha 150-et – nos, nyilvánvaló, hogy ezt valaki „feketézésre”, azaz engedély nélküli árusításra és az ebből való meggazdagodásra szánta. Ez már komolyabb ügy volt, hiszen munka nélkül szerzett jövedelemnek, engedély nélküli kereskedésnek számított.

Ahogy múltak az évek, a külföldi és belöldi infláció mértékében változtak a büntetést még kizáró korlátozások – 4, aztán 5, később 10 ezer volt az az összeg, ami még belefért a külön engedély nélküli vásárlásokba. A vámbüntettek legtöbbször pénzbírsággal, szabálysértéssel, elközbzással végződött, súlyosabban csak a kirívó eseteket szankcionálták. A csempészáruk legtöbbször ekkor olyan árucikk, ami ma minden utcasarkon kapható: a dezodorok, a Fa szappanok, a farmernadrágok vezették a slágerlistát.

Természetesen mindig akadtak érinthetetlen személyek: a diplomatákon és minisztereken kívül például a magas rangú politikai vezetők, bár ők többnyire diplomata útlevelet is kaptak. Ez egyfajta mentességet biztosított.

Csempészség és vámvizsgálat persze ma is létezik, csak az átlag turista és a nagyközönség nem találkozik vele: mostanság tízezer eurót lehet kivinni készpénzben engedély nélkül, ami nem is olyan nagy összeg, ha például ingatlan- vagy festményeladásokra gondolunk. Arról nem is beszélve, hogy kiutazás előtt senkinek nem ellenőrzik, mennyire „vastag” a bankkártyája... ●